

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.13>

УДК 343.98

А. О. Полянський,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач лабораторії теоретичних досліджень, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1684-7567>,

e-mail: anton_polianskyi@ukr.net

Г. Юодкайте-Гранскієнє,

кандидат філософії, доктор соціальних наук (право), професор

Вільнюського університету, м. Вільнюс, Литовська Республіка,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5335-1811>,

e-mail: gabrielle.juodkaite-granskiene@tf.vu.lt

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАВДАНЬ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ І ПРАКТИЧНОЇ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (оглядова стаття)

Проаналізовано концептуальні засади, погляди й ідеї щодо розуміння сутності класифікації завдань загальної теорії судової експертизи. Досліджено основні позиції науковців щодо класифікації типових завдань судово-експертного дослідження. Підставою диференціювання завдань експертизи запропоновано вважати інформацію, яку має здобути експерт, досліджуючи властивості й ознаки конкретних об'єктів або характеристики процесу взаємодії кількох таких об'єктів.

Доведено, що науково-обґрунтована класифікація завдань загальної теорії судової експертизи та практичної судово-експертної діяльності підвищує ефективність експертного забезпечення правосуддя, допомагає під час виявлення й розслідування правопорушень, встановлення фактів і обставин, які мають бути доведені у справі в порядку, передбаченому процесуальним законодавством України.

Ключові слова: судова експертиза, судово-експертне дослідження, ідентифікаційне завдання, діагностичне завдання, ситуаційне завдання, класифікація, судово-експертні установи.

Постановка наукової проблеми. Удосконалення механізму правозастосування й поглиблення судової реформи вимагають від усіх державних інституцій новітніх підходів до здійснення правосуддя. Особливо складні вимоги висунуто до судово-експертної діяльності, яка забезпечує правоохоронні та судові органи об'єктивними доказами, здобутими шляхом застосування спеціальних знань. Тим зрозумілішою є стурбованість керівництва країни недоліками правового регламентування, науково-методичного й організаційного забезпечення судово-експертної діяльності. Наприклад,

Президент зобов'язав відповідні органи до кінця поточного року розробити та подати на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення системи самоврядування судових експертів, запровадження рецензування висновку судового експерта та визначення граничних строків проведення судових експертиз¹. Ми цілком згодні з думкою О. М. Ключова, який зазначає, що вивчення чинного законодавства та здобутих результатів експертних досліджень дає змогу констатувати наявні проблеми теоретико-правового й організаційного змісту щодо формування сучасної парадигми судової експертизи відповідно до стандартів Європейського Союзу та створення системи судово-експертного забезпечення правосуддя².

Хоча сьогодні теорія судової експертизи активно розвивається, її здобутки все ще належно не реалізовано, багато її положень вимагають не тільки підтвердження, а й постійного переосмислення та розвитку. Аналіз накопиченого практичного досвіду в галузі судово-експертного забезпечення правосуддя свідчить про те, що необхідно й надалі розробляти положення про форми та методи судово-експертної діяльності, класифікувати судові експертизи, співвідносити класифікаційні завдання загальної теорії судової експертизи та практичної судово-експертної діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання класифікації завдань загальної теорії судової експертизи та практичної судово-експертної діяльності досліджували такі видатні науковці та практики, як Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкін, Н. І. Клименко, О. М. Ключов, І. В. Пиріг, М. В. Салтєвський, О. Р. Россинська, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, О. П. Угровецький, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський³ та ін. Незважаючи

¹ Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 08.11.2019 р. № 837/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019> (дата звернення: 25.11.2020).

² Ключов О. М. Удосконалення експертного забезпечення правосуддя: теоретичні, правові та організаційні аспекти//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. Харків, 2019. Вип. 19. С. 102—117. URL: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.08> (дата звернення: 01.12.2020).

³ Див., наприклад: Ключов О. М. Міжнародні стандарти та міжнародне співробітництво у сфері судово-експертної діяльності в Україні//*Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*: мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річ. створ. ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10—11.10.2018). Харків, 2018. С. 5—8; Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології: поняття і місце в системі наукового знання//*Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. Вип. 2. С. 101—106; Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монографія. Дніпропетровськ, 2011. 312 с.; Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій: навч. посіб. для студент. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ, 2007. 528 с.; Сімакова-Єфремян Е. Б. Щодо необхідності реформування базового законодавства України про експертне забезпечення правосуддя//*Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя*: мат-ли круглого столу (Харків, 06—07.02.2020). Харків, 2020. С. 12—15; Щербаковський М. Г. Типові завдання су-

на неабияке теоретичне й практичне значення наукових праць згаданих вище вчених, у судово-експертній діяльності досі залишається багато проблем, що потребують подальшого розв'язання, особливо тих, які стосуються сучасної експертної, слідчої та судової практики (наприклад, питання класифікації завдань судової експертизи).

Методи дослідження. Для об'єктивного і суб'єктивного пізнання, розроблення і практичного застосування теорії судової експертизи застосовано загальнонаукові методи дослідження. Провідними загальнонауковими методами є діалектичний і порівняльний, оскільки проблема, яку досліджено в цій статті, ґрунтується на вивченні окремих теоретичних понять судової експертології. Із метою більш детального вивчення проблематики також застосовано такі окремі методи, як контент-аналіз (для вивчення правових джерел та інваріантності матеріалу), логіко-юридичний (під час вивчення та роз'яснення правових норм), що дає змогу усунути виявлені суперечності, та ін.

Метою статті є вивчення теоретико-прикладних питань класифікації завдань загальної теорії судової експертизи та практичної судово-експертної діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розв'язання проблем, пов'язаних із класифікацією завдань загальної теорії судової експертизи й завдань практичної судово-експертної діяльності, завжди мало важливе наукове та практичне значення. Така класифікація дає змогу визначити напрями науково-дослідної діяльності вчених і експертів-практиків, сприяє якісному вирішенню нагальних проблем експертного забезпечення правосуддя.

Завдання загальної теорії судової експертизи як галузі наукового знання зазвичай розподіляють на загальні та спеціальні. Т. В. Авер'янова пропонує конкретизувати загальне завдання теорії судової експертизи: створення наукової бази для функціонування й розвитку галузі використання спеціальних знань саме в експертизі як практичній діяльності з метою здобуття достовірної інформації для потреб судочинства¹.

До спеціальних завдань теорії судової експертизи належать: вивчення закономірностей появи й розвитку конкретних видів судових експертиз, розширення їх можливостей; створення нових родів і видів експертиз та експертних досліджень завдяки появі нових об'єктів (наприклад, гемологічної експертизи) або вдосконалення наявних в експертній практиці методів і методик (наприклад, мистецтвознавчої); розроблення програмного забезпечення автоматизованого робочого місця експерта залежно від виду й роду експертизи, яку він має здійснювати; коригування процесів

дovo-експертного дослідження//*Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 6—11 ; Кунділовська Т. А., Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. Теорія та практика проведення судових експертиз за напрямком інженерних, економічних, товарознавчих видів досліджень та оціночної діяльності: монографія/за ред. В. П. Хомутенка, О. Ю. Костіна. Одеса, 2018. 274 с. та ін.

¹ Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. Москва, 2009. 480 с.

експертної практичної діяльності та завдань наукових досліджень у галузі судової експертизи; систематичне збагачення наукових знань і вдосконалення загальних постулатів судової експертизи як науково-прогностичної категорії; створення нових методик (оцінних категорій) оцінки висновку експерта, що сприяють повноцінному використанню такого висновку в судочинстві ¹.

Аналізуючи розвиток окремих теорій судової експертизи щодо судово-експертної діяльності, ми пропонуємо доповнити наведені спеціальні завдання теорії судової експертизи такими:

- розроблення системних зв'язків між державними й недержавними (приватними) формами здійснення судово-експертної діяльності;
- удосконалення організаційних основ судово-експертної діяльності, включно з розробленням індивідуального рейтингу судового експерта, розвинення системи діяльності державних і недержавних (приватних) судово-експертних організацій.

Завданнями практичної судово-експертної діяльності, на думку Т. В. Авер'янової, є: постійне підвищення експертної компетенції, удосконалення професійної майстерності; пошук шляхів підвищення ступеня визначеності експертних висновків; оптимізація форми та змісту експертних висновків; опанування експертами основ комп'ютерної грамотності; створення банків даних (колекцій, зразків тощо) допоміжної експертної вихідної інформації; створення інформаційної та правової бази для реалізації результатів профілактичної експертної діяльності ².

На нашу думку, у зв'язку з розвитком деяких положень загальної теорії судової експертизи, зазначені завдання можна доповнити такими:

- розроблення й систематичне вдосконалення етичних вимог до судового експерта (моральних професійних критеріїв поведінки судового експерта);
- створення системи добирання й поширення в Україні науково-методичної інформації про передовий закордонний досвід судово-експертної діяльності.

Завдання загальної теорії судової експертизи як галузі наукового знання слугують певним підґрунтям для розгляду загальних завдань практичної судово-експертної діяльності.

За міркуванням М. Г. Щербаковського, логічну й чітку класифікацію типових експертних завдань розробити неможливо, якщо не вибрати конкретної загальної підстави. Загальною об'єднувальною ланкою всіх експертних завдань є інформація, яка виникає у разі вчинення злочину під час взаємодії елементів механізму події та яку здобувають із матеріальних джерел протягом експертного дослідження. Матеріальні носії інформації варто розглядати як системи, що одночасно відображають та сприймають ³.

¹ Див., наприклад: Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології ... ; Кунділовська Т. А., Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. Зазнач. твір. та ін.

² Авер'янова Т. В. Указ. соч.

³ Щербаковський М. Г. Зазнач. твір.

Аналіз наукової літератури свідчить, що деякі науковці схильні розподіляти завдання експертних досліджень за характером основних цілей і поставлених питань на три великі групи: класифікаційні, ідентифікаційні й діагностичні. Зокрема, Н. П. Майліс обґрунтовано вважає ідентифікаційними завданнями такі: встановлення певної людини, тварини, предметів за їх відображеннями (слідами). Вона зазначає, що у процесі вирішення діагностичних завдань експерт встановлює властивості та стани об'єкта, можливість утворення слідів у конкретних умовах, механізм взаємодії об'єктів тощо; пояснює, що під час вирішення класифікаційних завдань фахівці встановлюють характеристики та властивості об'єкта для визначення його належності до відповідного класу. Вирішення класифікаційних завдань здійснюється в результаті діагностування об'єкта; класифікація є органічною складовою групи діагностичних завдань ¹. Ми цілком поділяємо цю позицію, але водночас вважаємо, що вирішення ситуаційних завдань, спрямованих на встановлення обставин події (наприклад, механізму взаємодії), можна виокремити як особливу категорію завдань.

На думку М. Г. Щербаковського, усі типові експертні завдання можна розподілити (залежно від мети дослідження) на певні основні класи й відповідні види: 1) установа властивостей окремих об'єктів, що є підставою вирішення ідентифікаційних і діагностичних завдань; 2) визначення характеристик процесу (механізму) взаємодії кількох об'єктів як основа вирішення ситуаційних завдань ².

Інші науковці ³ пропонують розподіляти основні завдання судової експертизи за чотирма групами: ідентифікаційні, діагностичні, проміжні, допоміжні. При цьому вони аргументують сутність вирішення ідентифікаційних завдань у вигляді ототожнення об'єкта за його відображеннями за певною підставою; позначають діагностичні завдання у вигляді виявлення механізму події, часу, способу дії, кількісних і якісних характеристик об'єктів, логічно визначаючи класифікаційні завдання як одне з «напівзавдань» діагностичної експертизи. Не цілком поділяємо цю точку зору, вважаючи, що дві останні групи завдань (проміжні й допоміжні) слід виключити з досліджуваного класифікаційного розділу, оскільки група проміжних завдань належить до розділу класифікації завдань за іншою підставою — за етапністю процесу експертного дослідження, а група допоміжних завдань, відповідно, — до розділу класифікації, підставою якої є обсяг виконуваних завдань: основні й допоміжні (атрибутивні) завдання. Звісно, рішенням основного завдання буде відповідь на поставлене перед експертом питання, а рішення допоміжних завдань полягає у виявленні певних властивостей і ознак досліджуваного об'єкта, які сприяють вирішенню основного експертного завдання.

¹ Майліс Н. П. Руководство по трасологической экспертизе: учеб. для вузов. Москва, 2007.

² Щербаковский М. Г. Знач. твір.

³ Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій ...

Виходячи із викладеного, ми вважаємо, що завдання практичної судово-експертної діяльності (експертні завдання) за характером основних цілей і поставлених питань розподілено на три великі групи: ідентифікаційні, діагностичні та ситуаційні.

Як зазначають сучасні українські фахівці, вирішення ідентифікаційних завдань реалізується в чотирьох основних принципах теорії криміналістичної ідентифікації. *Першим принципом* криміналістичної ідентифікації є розподіл об'єктів на ті, що підлягають ідентифікації, і ті, за допомогою яких здійснюється ідентифікація. *Другим принципом* є розподіл об'єктів на змінювані й відносно незмінювані, тобто можливість ототожнення визнають лише за умови, коли об'єкт, що підлягає ідентифікації, здатний зберігати індивідуальність до моменту дослідження. *Третій принцип* — застосування у процесі ототожнення найбільш глибокого й детального аналізу, поєднаного із синтезом. *Четвертим принципом* є вивчення кожної ідентифікаційної ознаки в динаміці, розвитку, зв'язку з попередніми та супутніми обставинами, тобто цим принципом метод порівняльного дослідження протиставлено засобу життєвого зв'язання. Загалом ідентифікація є послідовним розвитком чотирьох її основних принципів, органічно поєднаних між собою й обумовлених один одним ¹.

Аналіз літературних джерел дає змогу дійти висновку про те, що під час провадження різнорідних експертиз (незалежно від природи об'єктів дослідження) фахівці експертним шляхом реалізують кілька видів ідентифікації за матеріальними слідами. Перший вид ідентифікації здійснюється на підставі дослідження певних ознак об'єктів. Означені властивості пов'язані з механізмом злочину, сформовані ним і є «відбитками» обставин події. Властивості речей, які виявляються в їх відносинах з іншими речами, і процеси відображення цих властивостей в ознаках є сутністю цього виду ідентифікації ².

Проаналізувавши фахові наукові джерела, ми поділяємо точку зору, відповідно до якої ідентифікаційні експертні дослідження можна розподілити на такі підвиди:

- ототожнення об'єкта за матеріальним відображенням його властивостей на іншому об'єкті. За онтологічною природою властивості поділяють на сигналетичні, що відображають зовнішню побудову твердих неорганічних об'єктів, та функціональні, які відображають рухливі функції органічних об'єктів (наприклад, організму людини), рухи машин, механізмів тощо;
- ототожнення розділеного об'єкта за частинами, що відокремилися. Властивості, за допомогою яких фахівці здійснюють ідентифікацію, охоплюють сигналетичні та субстанціональні, що відображають

¹ Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта/авт.-уклад.: Л. М. Голоченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків, 2016. С. 26.

² Щербаківський М. Г. Знач. твір.

фізичний, хімічний, біологічний та інший склад і структуру відокремлених частин ¹.

Другим видом ідентифікації за матеріальними слідами, відповідно, можна вважати експертні дослідження об'єктів як знаків. Форма знака жодним чином не пов'язана з його змістом. Семантику знака цілком визначено угодою людей, що послуговуються мовою знаків (конвенційна природа знака). Субституттом оригіналу є знак. Однак, знаки об'єктів (на відміну від їхніх властивостей) не є подібними до оригіналу об'єкта, який презентують, і тому вони можуть бути носіями інформації про нього тільки тоді, коли знаки вже мають для суб'єктів мовленнєвого спілкування своє значення, тобто якщо на їх основі вже сформовано знакові образи відповідних об'єктів ².

У літературі зазначено, що однією із цілей ідентифікації є ототожнення не тільки конкретного, виокремленого за обставинами справи об'єкта, а й групи, виду та роду (так звана групофікація) ³.

Діагностичні завдання — це неідентифікаційні завдання зі встановлення властивостей і станів досліджуваних об'єктів. Вони можуть бути проміжними під час вирішення ідентифікаційних завдань або набувають окремого, самостійного значення. Виокремлюють такі класи діагностичних завдань:

- класифікаційно-діагностичні — з'ясування певних характеристик об'єкта для визначення його як належного до відповідного класу. Виникають на початкових стадіях розслідування та мають розшуковий характер: встановлення природи, призначення й галузі застосування об'єкта, його матеріальної природи тощо;
- власне діагностичні — визначення стану об'єктів (тяжкості тілесних ушкоджень, справності зброї, придатності сліду для ідентифікації тощо);
- обстановочно-діагностичні — спрямовані на відтворення зовнішньої обстановки події (наприклад, встановлення реального місця настання смерті особи, датування строків виконання документа, визначення дистанції та напрямку пострілу, місця дорожньо-транспортної пригоди тощо);
- причиново-динамічні — визначення причиново-наслідкових зв'язків складових події, можливості вчинення певних дій і настання наслідків ⁴.

¹ Алексеев О. О., Арешонков В. В., Атаманчук В. М. та ін. Криміналістика: мультимед. підруч./Кафедра криміналістики та судової медицини НАВС. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lection_1.3.html (дата звернення: 22.10.2020).

² Колдин А. В., Крестовников О. А. Источники криминалистической информации/под ред. В. Я. Колдина. Москва, 2007. 192 с.

³ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ, 2006. 588 с.

⁴ Алексеев О. О., Арешонков В. В., Атаманчук В. М. та ін. Криміналістика: мультимед. підруч. ... URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lection_1.3.html (дата звернення: 22.10.2020).

Окремою категорією вважаємо ситуаційні завдання, спрямовані на встановлення механізму події (механізму утворення нашарувань різної природи, контактування об'єктів взаємодії тощо).

Ще однією важливою платформою для класифікації експертних завдань вважаємо розподіл за рівнем розробленості методик їх вирішення. На цій підставі завдання зазвичай розподіляють на стандартні (алгоритмізовані) та нестандартні (евристичні, творчі).

Алгоритмізований процес вирішення стандартних завдань представлено у вигляді розроблених і науково-обґрунтованих методик експертного дослідження об'єктів — методик проведення судових експертиз. Так, існують детальні алгоритми вирішення стандартних завдань експертного дослідження: документів — у вигляді методики судової техніко-криміналістичної експертизи документів, методик різних видів судової будівельно-технічної експертизи, судової трасологічної експертизи, судової автотехнічної експертизи; судової експертизи холодної зброї та методик багатьох інших родів, видів і підвидів судової експертизи ¹.

На жаль, мусимо констатувати, що багато цих методик створено ще за радянських часів. Із розвитком новітніх технологій, обладнання, нормативно-правової бази вони морально й фізично застаріли. Питання втрати актуальності окремими типовими методиками через зміну законодавства неодноразово розглядали на науково-методичних семінарах, наукових конференціях і в доробках українських вчених і практиків. Яскравим прикладом застарілості наявних у Реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України є методики з проведення економічних експертиз, які здебільшого розроблено на підставі норм законодавчих і правових актів, чинних на час створення цих методики.

Тому гостро постає питання щодо розроблення механізму внесення змін до сучасних методик відповідно до чинного законодавства та створення єдиного алгоритму, що дасть змогу коригувати ці методики, адже в умовах необхідності застосування спеціальних знань виникає питання не тільки щодо оцінювання експертного висновку, його повноти та процесуального порядку здобуття доказів, а й щодо наукової обґрунтованості висновку ².

За необхідності вирішення нестандартних завдань, поставлених слідчим, судом, сторонами у справі перед експертом, він самостійно дошукується шляхів їх вирішення, реалізуючи свій творчий потенціал, у результаті кропіткої роботи знаходить відповіді на поставлені запитання і на підставі цього розробляє новітні методики судової експертизи. Як зазначає І. В. Пиріг, створення нових методик є творчим процесом, заснованим на пізнанні закономірностей процесу утворення ознак на об'єктах дослідження, виявленні цих ознак

¹ Кунділовська Т. А., Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. Зазнач. твір.

² Савченко І. О. Актуальні аспекти змінення методик проведення судових експертиз//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. Харків, 2013. Вип. 13. С. 443—451.

з використанням певних засобів і методів. Конкретною метою створення нових методик є розширення обсягу фактичних даних, які експерти надають замовникові експертизи, засноване на вирішенні нових завдань, дослідженні нових об'єктів, скороченні строків проведення експертиз, матеріальних і трудових витрат, зменшенні кількості невирішених питань, підвищенні науково-го рівня й повноти вирішення експертних завдань ¹.

Дедалі збільшується кількість судових експертиз, на вирішення яких ставляться завдання з дослідження не одного, а кількох інформаційних полів об'єкта, а це дає змогу запропонувати ще одну підставу для класифікації експертних завдань — залежно від необхідності дослідження одного або системи інформаційних полів об'єкта. Залежно від кількості інформаційних полів об'єкта, які потрібно дослідити у процесі проведення судової експертизи, можна виокремити інтеграційні (від лат. *integratio* — відновлення, від *integer* — цілий; об'єднання в ціле будь-яких частин або елементів) і диференційовані (від лат. *differentia* — відмінність, поділ, розчленування, розшарування чого-небудь на окремі різномірні елементи) експертні завдання.

Ми цілком погоджуємося із думкою Е. Б. Сімакової-Єфремян зі співавторами про те, що інтеграція знань під час проведення комплексних експертиз є тим механізмом, що допомагає подолати брак відомостей про досліджуваній об'єкт, правильно обґрунтувати експертний висновок, отже, підвищити рівень його повноти й надійності. Адже саме за принципами об'єктивності та повноти дослідження має будуватися судово-експертна діяльність ².

Як свідчить експертна практика, інтеграційні завдання завжди вирішуються у процесі проведення комплексних експертиз, а диференційовані завдання — під час проведення окремих судових експертиз або як етапи комплексних експертиз.

У результаті комплексних досліджень на основі інтеграції знань різноманітних галузей виявляється нова доказова інформація, яку можна дослідити лише на основі цих знань. З таких позицій комплексність досліджень характеризується: *по-перше*, використанням сукупності спеціальних знань різних наук для вирішення спільного експертного завдання, яке не можна вирішити шляхом застосування знань будь-якої однієї науки; *по-друге*, паралельним або послідовним дослідженням різноманітних властивостей того самого або декількох об'єктів з метою вирішення завдань самостійних експертиз ³.

¹ Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монографія. Дніпропетровськ, 2011. С. 228.

² Сімакова-Єфремян Е. Б., Балинян Т. Є., Дереча Л. М. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. Харків, 2010. Вип. 10. С. 151—161.

³ Гора І. В. Комплексна судова експертиза в аспекті дослідження міжгалузевого інституту судових експертиз в судочинстві України//*Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 3 (31). С. 145—153.

Завершуючи аналіз рівнів класифікації завдань судових експертиз, розглянемо класифікацію завдань, що мають місце на підставі практичної судово-експертної діяльності — завдань конкретної судової експертизи.

Як відомо, завдання конкретної судової експертизи формулюють слідчий, суд, інші учасники справи у вигляді питань у постанові (ухвалі) слідчого, суду чи зверненні учасника справи про призначення експертизи (залучення експерта).

При цьому завдання не можуть охопити весь предмет конкретного виду (роду) судової експертизи. Завдання конкретної судової експертизи допомагають вивчити проблеми в динаміці та характеризують процес їх вирішення.

Для вирішення завдань конкретної судової експертизи формується ієрархія підзавдань і порядок їх вирішення. Ця ієрархія наочно представлена в методиках конкретних видів (родів) судових експертиз ¹.

Вивчивши думки науковців ² та експертів-практиків ³, ми пропонуємо згрупувати завдання конкретної судової експертизи в таку ієрархію:

- 1) атрибутивні завдання. Під час вирішення цього виду завдань окремо досліджують конкретні виявлені об'єкти, встановлюють певні їх властивості: форму, розміри, індивідуальні та групові ознаки тощо;
- 2) аналітико-валідаційні завдання. Вирішуючи цей вид завдань, аналізують сукупність встановлених властивостей, ознак об'єктів, які визначають придатними (або непридатними) для подальшого експертного дослідження. Наприклад, загальні й окремі ознаки папілярного узору у виявленому сліді стійкі, істотні й утворюють індивідуальну сукупність, що дає змогу визнати цей слід придатним для ідентифікації особи;
- 3) аналітико-синтезувальні завдання. У процесі вирішення цього виду завдань проводять порівняльні дослідження об'єктів, аналізують ознаки, що збігаються чи, навпаки, різняться; причини й умови їх утворення, після чого проводять оцінку ознак, які співпадають, тобто оцінку результатів порівняльного дослідження. Наприклад, досліджуваного

¹ Див., наприклад: Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у ред. наказу Мін'юсту України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#n6> (дата звернення: 22.10.2020); Інформаційно-методичний лист з правил поведіння з об'єктами-носіями, на яких можуть бути залишені як сліди рук, так і сліди біологічного походження осіб, причетних до учинення злочину, при огляді місця події та в лабораторних умовах/ДНДЕКЦ МВС України. Київ, 2012. 5 с. та ін.

² Див., наприклад: Салтевський М. В. Зазнач. твір; Щербаковський М. Г. Зазнач. твір та ін.

³ Все про почеркознавчу експертизу/Протокол: юридичний інтернет-ресурс. 22.03.2019. URL: https://protocol.ua/ua/vse_pro_pocherkoznavchu_ekspertizu (дата звернення: 22.10.2020).

сліду папілярного візерунка пальця руки з відбитками пальців рук особи, що перевіряється;

- 4) ілюстративно-оформлювальні завдання. Під час вирішення цього виду завдань готують ілюстрації у вигляді фотографій, креслень, графіків, хроматограм, номограм, таблиць тощо; позначають значущі ознаки у цих фотографіях, хроматограмах, номограмах; складають текст висновку експерта, який разом з ілюстраціями судовий експерт підписує і завіряє печаткою судово-експертної організації.

Крім того, не викликає сумнів розподіл завдань за послідовністю: первинні, проміжні та кінцеві.

Висновки. Підбиваючи підсумки, маємо зауважити, що, *по-перше*, науково-обґрунтована класифікації завдань загальної теорії судової експертизи і загальних завдань практичної судово-експертної діяльності вкрай важлива, оскільки сприяє розвиткові окремих класів, родів і видів судових експертиз; полегшує орієнтування суб'єктів призначення у величезному обсязі різних видів, родів і класів судових експертиз у процесі вирішення питання про належність предмета до конкретного виду судової експертизи під час формулювання завдання судовому експерту; дає змогу правильно вибрати судово-експертну установу, у якій на високому професійному рівні компетентні експерти здатні вирішити поставлені питання; допомагає вдосконалити організацію роботи судово-експертних установ; спонукає вдосконалювати науково-технічні засоби й обладнання, які використовують для проведення судових експертиз, та цілеспрямовано навчати судових експертів проводити конкретні види і роди судових експертиз. *По-друге*, ми пропонуємо доповнити спеціальні завдання теорії судової експертизи такими: розроблення системних зв'язків між державними й недержавними (приватними) суб'єктами судово-експертної діяльності; удосконалення організаційних основ судово-експертної діяльності, включно з розробленням індивідуального рейтингу судового експерта тощо.

References

- Aliexsieiev, O. O., Areshonkov, V. V., Atamanchuk, V. M. ta in. *Kryminalistyka: multymed. pidruch.* Kafedra kryminalistyky ta sudovoi medytsyny NAVS. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lection_1.3.html (data zvernennia: 22.10.2020) [in Ukrainian].
- Averianova, T. V. (2009). *Sudebnaia ekspertiza. Kurs obshchei teorii.* Moscow [in Russian].
- Hora, I. V. (2014). Kompleksna sudova ekspertyza v aspekti doslidzhennia mizhhaluzevoho instytutu sudovykh ekspertyz v sudochynstvi Ukrainy. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy*. T. 11. № 3 (31) [in Ukrainian].
- Informatsiino-metodychnyi lyst z pravyl povodzhennia z ob'ektamy-nosiiamy, na yakykh mozhut buty zalysheni yak slidy ruk, tak i slidy biolohichnoho pokhodzhennia osib, prychetnykh do uchynennia zlochynu pry ohliadi mistsia podii ta v laboratornykh umovakh.* (2012). DNDEKTs MVS Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
- Kliuiiev, O. M. (2018). Mizhnarodni standarty ta mizhnarodne spivrobitnytstvo u sferi sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy ta*

- kryminalistyky: mat-ly Mizhnar.nauk.-prakt.konf., prysviach. 95-rich.stvor.KhNDISE im. Zasl. prof. M. S. Bokariusia* (Kharkiv, 10—11.10.2018). Kharkiv [in Ukrainian].
- Kliuiev, O. M. (2019). Udoskonalennia ekspertnoho zabezpechennia pravosuddia: teoretychni, pravovi ta orhanizatsiini aspekty. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky: zb. nauk. pr.* Kharkiv. Vyp. 19. URL: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.08> (data zvernennia: 01.12.2020) [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I. (2007). *Sudova ekspertolohiia: kurs leksii: navch. posib. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl.* Kyiv [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I. (2013). Zahalna teoriia sudovoi ekspertolohii: poniattia i mistse v systemi naukovoho znannia. *Zbirnyk naukovykh prats Iripnskoï finansovoiurydychnoi akademii (ekonomika, pravo)*. Vyp. 2 [in Ukrainian].
- Koldin, A. V., Krestovnikov, O. A. (2007). *Istochniki kriminalisticheskoi informatsii*. Ed.: V. Ia. Koldina. Moscow [in Russian].
- Kundilovska, T. A., Khomutenko, V. P., Khomutenko, A. V. (2018). *Teoriia ta praktyka provedennia sudovykh ekspertyz za napriamkom inzhenernykh, ekonomichnykh, tovaroznavchykh vydiv doslidzhen ta otsinochnoi diialnosti: monohrafiia*. Eds.: V. P. Khomutenko, O. Yu. Kostina. Odesa [in Ukrainian].
- Mailis, N. P. (2007). *Rukovodstvo po trasologicheskoi ekspertize: ucheb. dlia vuzov*. Moscow [in Russian].
- Osnovy sudovoi ekspertyzy: navchalnyi posibnyk dlia fakhivtsiv, yaki maiut namir otrymaty abo pidtverdty kvalifikatsiiu sudovoho eksperta*. (2016). Eds.: L. M. Holovchenko, A. I. Lozovyi, E. B. Simakova-Yefremian ta in. Kharkiv [in Ukrainian].
- Pro nevidkladni zakhody z provedennia reform ta zmitsnennia derzhavy*: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 08.11.2019 r. № 837/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019> (data zvernennia: 25.11.2020) [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen*: nakaz Miniustu Ukrainy vid 08.10.1998 r. № 53/5 (u red. nakazu Miniustu Ukrainy vid 26.12.2012 r. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#n6> (data zvernennia: 22.10.2020) [in Ukrainian].
- Pyrh, I. V. (2011). *Teoretychni osnovy ekspertnoi diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav: monohrafiia*. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
- Saltevs'kyi, M. V. (2006). *Kryminalistyka (u suchasnomu vykladi): pidruchnyk*. Kyiv [in Ukrainian].
- Savchenko, I. O. (2013). Aktualni aspekty zminennia metodyk provedennia sudovykh ekspertyz. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky: zb. nauk. pr.* Vyp. 13 [in Ukrainian].
- Shcherbakovs'kyi, M. H. (2016). Typovi zavdannia sudovo-ekspertnoho doslidzhennia. *Pravo i bezpeka*. № 4 (63) [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2020). Shchodo neobkhidnosti reformuvannia bazovoho zakonodavstva Ukrainy pro ekspertne zabezpechennia pravosuddia. *Problemy reformuvannia bazovoho zakonodavstva Ukrainy z pytan ekspertnoho zabezpechennia pravosuddia: mat-ly kruhloho stolu* (Kharkiv, 06—07.02.2020). Kharkiv [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B., Balyanian, T. Ye., Derecha, L. M. (2010). Pro kryterii otsiniuvannia metodyk provedennia sudovykh ekspertyz v Ukraini. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Kharkiv. Vyp. 10 [in Ukrainian].

Vse pro pocherkoznavchu ekspertizu. Protokol: yurydychnyi internet-resurs. 22.03.2019. URL: https://protocol.ua/ua/vse_pro_pocherkoznavchu_ekspertizu (data zvernennia: 22.10.2020) [in Ukrainian].

А. А. Полянский, Г. Юодкайте-Гранскиене

**К СООТНОШЕНИЮ КЛАССИФИКАЦИИ ЗАДАЧ
ОБЩЕЙ ТЕОРИИ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ
И ПРАКТИЧЕСКОЙ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
(обзорная статья)**

В статье проанализированы концептуальные основы, взгляды и идеи относительно понимания сущности классификации задач общей теории судебной экспертизы. Исследованы основные точки зрения учёных на классификацию типовых задач судебно-экспертного исследования. Информацию устанавливают, исследуя свойства отдельных объектов или характеристики процесса взаимодействия нескольких объектов.

К специальным (отдельным) задачам общей теории судебной экспертизы можно отнести: исследование развития и формирования видов судебных экспертиз, расширение сферы их практического применения; конструирование новейших видов и родов экспертиз в связи с появлением современных объектов или усовершенствование существующих в экспертной практике методов и методик; модернизирование компьютерно-программного обеспечения автоматизированного рабочего места эксперта; усовершенствование практической деятельности судебных экспертов и появление инновационных задач научных исследований в области судебной экспертизы; плановое пополнение существующих научных знаний и совершенствование общей и частных теорий судебной экспертизы; разрабатывание (с учётом современных реалий) методов и методик оценки заключения эксперта.

Проанализировав тенденции развития частных теорий судебной экспертизы и судебно-экспертной практики, предлагаем дополнить приведённые специальные задачи теории судебной экспертизы следующими: разрабатывание системных связей между государственными и негосударственными субъектами судебно-экспертной деятельности; развитие и рационализация организационных основ судебно-экспертной деятельности, в том числе и разрабатывание индивидуального рейтинга конкретного судебного эксперта и экспертного учреждения в целом.

Доказано, что научно-обоснованная классификация задач общей теории судебной экспертизы и общих задач практической судебно-экспертной деятельности повышает эффективность осуществления судебно-экспертной деятельности, помогает выявлять и расследовать преступления, устанавливать подлежащие доказыванию обстоятельства по конкретному делу в порядке, предусмотренном соответствующим процессуальным законодательством Украины.

Ключевые слова: судебная экспертиза, судебно-экспертное исследование, идентификационная задача, диагностическая задача, ситуационная задача, классификация, судебно-экспертные учреждения.

A. Polianskyi, G. Juodkaite-Granskiene

**REGARDING RELATION BETWEEN CLASSIFICATION OF
FORENSIC SCIENCE GENERAL THEORY TASKS AND PRACTICAL
FORENSIC ACTIVITY (Review Article)**

The article analyzes conceptual foundations, views and ideas as to understanding of the essence of the classification of forensic science general theory tasks. The main views of scientists concerning classification of forensic examination typical tasks are analyzed. Information is established by examining properties of individual objects or characteristics of several objects interaction process. Special (individual) tasks of the forensic science general theory include: research on the development and formation of forensic examination types, expansion of the scope of their practical application; design of the latest types and kinds of forensic examinations in connection with the emergence of modern facilities or improvement of methods and techniques existing in forensic practice; modernization of software for an expert workstation; improvement of the practical activities of forensic experts and emergence of scientific research innovative tasks in the field of forensic science; planned enhancement of existing scientific knowledge and improvement of general and individual theories of forensic science; development (taking into account current realities) of methods and techniques for assessing an expert conclusion.

Having analyzed the trends in the development of individual theories of forensic science and forensic practice, we suggest to supplement the outlined special tasks of forensic science theory with the following: development of systemic links between state and non-state entities of forensic activity; development and rationalization of organizational foundations of forensic activity, including the development of an individual rating of a particular forensic expert and of a forensic science institute in general.

It has been proved that a scientifically grounded classification of forensic science general theory tasks and general tasks of practical forensic activity increases efficiency of forensic activity implementation, helps to identify and investigate crimes, to establish circumstances to be proved in a particular case in the manner stipulated by a corresponding procedural legislation of Ukraine.

Keywords: forensic science, forensic examination, identification task, diagnostic problem, situational task, classification, forensic science institutes.

Надійшла до редколегії 01.12.2020

Полянський А. О., Юодкайте-Гранскієнє Г. Щодо класифікації завдань загальної теорії судової експертизи і практичної судово-експертної діяльності (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2020. Вип. 22. С. 179—192. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.13>.